

ירושלים בצל ההתנתקות מעזה הרחבה וניכוס של ירושלים רבתי פוגעים באינטרס הישראלי

ההתנתקות מעזה ממקדת אליה את כל תשומת הלב המקומית והעולמית. בחסות צעד דרמטי זה מיישמת עתה ממשלת ישראל בירושלים ובסביבתה מדיניות ברורה ועקבית שנועדה להרחיב את גבולות ירושלים רבתי, לנכס את ירושלים המזרחית, וליצור עובדות בשטח שיש בהן כדי לסכל כל סיכוי להגיע להסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים.

הניסיון לנכס את ירושלים רבתי באופן בלעדי לישראל נעשה היום כפי שאף ממשלה, כולל ממשלת שרון עצמה, לא העזה לעשות בעבר. הדבר נעשה בהתעלם ממורכבותה ומרגישותה של העיר ותוך שימוש במכלול פעולות מוצהרות ובלתי מוצהרות, ובחינה מפוקחת של אלה מעלה שמדיניות זו איננה משרתת את האינטרס הישראלי באזור ירושלים.

כאמור, העיתוי שנבחר לכך איננו מקרי: בחסות ההתנתקות מעזה, ובהסתמך על הרוב המגבה צעד זה בתוך ישראל והתמיכה הבינלאומית הגורפת בו ("שקט! נסוגים!"), נעשה עתה ניסיון לחולל שינויים מרחיקי לכת וארוכי טווח בירושלים ובסביבתה. בעוד ההתנתקות מעזה יכולה להוות תחילתו של תהליך מדיני, הרי המתרחש בירושלים מהווה ניסיון לתכתיב חד-צדדי שמטרתו היא עצם סיכולו של הליך כזה.

עיר עמים סבורה שמדיניות זו היא בעלת השלכות מרחיקות לכת לרעה על מעמדה של העיר, על יציבותה ועל עתיד היחסים והסיכויים להגיע להסדר בין ישראל לבין הפלסטינים. נייר עמדה זו נכתב במטרה להאיר מגמות אלה ואת האופן בו הן ממומשות ולהתרע מפני תוצאותיהן האפשריות.

המשך הסיפוח בחסות ההתנתקות מעזה

בחינה של תוואי גדר ההפרדה באזור ירושלים כפי שאושר בישיבת הממשלה ביום 20 בפברואר 2005 מעלה, שבחסות הצורך לספק אבטחה ובטחון לתושבי ישראל ע"י בניית 'עוטף ירושלים' מסופחים בפועל 164 קמ"ר נוספים משטחי הגדה המערבית לעיר ירושלים, וזאת ע"י חיבורם אליה של שלושה גושים גדולים מצפון, ממזרח ומדרום לעיר:

- מצפון מערב לעיר – שטחי המובלעות של ביר נבאללה, אל-ג'דירה וג'יב (המרכיבות למעשה את האזור המפריד בין צפון ירושלים למובלעת של גבעת זאב וגבעון, מערבה משם).
- ממזרח לעיר – בועת 'מעלה אדומים' ובתוכה איזור 1E (על כך להלן).
- מדרום לעיר – השטח שבין ירושלים לבין גוש עציון.

כדי להבין את משמעותו של סיפוח-בפועל זה יש לזכור ששטח ירושלים המזרחית שסופחה לירושלים ב-1967 הוא 70.5 קמ"ר, ושטח ירושלים המערבית עצמה – 38 קמ"ר. כמובן שמשמעותו האמיתית של סיפוח זה מובנת מתוך בחינת המרחב כולו ביחס לערים הפלסטיניות המרכזיות שבו – רמאללה, ירושלים המזרחית, ובית לחם – והניתוק הצפוי ביניהן לאור שינויים אלה בשטח.

דיפון הגדר בשכונות והתנחלויות

סיפוח השטח כאמור לעיל כשלעצמו מעיד על הכוונות המדיניות המתלוות להקמת גדר ההפרדה באזור ירושלים. הבנה זו מתחזקת לאחר בחינה של הכוונה לדפן את תוואי גדר ההפרדה בעוד שכונות והתנחלויות.

ראש הממשלה חוזר וטוען שמכיוון שהגדר איננה אלא אמצעי של בטחון אין לראותה כדבר קבוע, וכשייווצרו הנסיבות המדיניות-ביטחוניות שיאפשרו לפרקה או להזיזה – יעשה כן. דא עקא, שבנייתן של התנחלויות ושכונות חדשות כמפורט להלן סותרת את טעון הזמניות של התוואי הנוכחי. שכונות והתנחלויות אלה, לכשיוקמו, ייצרו מסה קריטית של "עובדות בשטח" שיהפכו צעד הפיך בעיקרו לבלתי הפיך.

שכונות חדשות אלה מתוכננות להיבנות עד הגבול המוניציפאלי של העיר ובמקרים רבים אף מעבר לו. מטרתן העיקרית היא הרחבת ההגמוניה הישראלית בשטח תוך ניתוק הרצף הפלסטיני שבין הערים והשכונות שמדרום לירושלים לאלה שמצפונה (תוך ניתוק מזרח העיר מהמרחב הפלסטיני הסובב אותה).

שכונות והתנחלויות אלה כוללות את:

- גבעת יעל-וולג'ה – בפינה הדרום מערבית של העיר, בתוך גבול השיפוט ומעבר לו, מתוכננת שכונה חדשה בת 13,600 יחידות דיור (כ-60,000 תושבים).
- אדמות מר אליאס – באזור הנמצא דרומית למנזר מר אליאס ועד לגבול השיפוט, מערבה להר חומה, החל כבר תכנון ע"י משרד הבינוי והשיכון.
- חירבת מזמורייה – בפינה הדרום מזרחית של העיר מזרחית להר חומה, החל תכנון של שכונת מגורים חדשה. (למעשה הרחבתה והמשכה של הר חומה עד לקבצה גבול השיפוט העירוני, תוך חסימת דרכי התנועה דרום-צפון לתושבי האזור הפלסטינים).
- קדמת ציון-אבו דיס – שטח סמוך לגדר על גבול השיפוט ב-אבו דיס, המיועד לבניה בסדר גודל של כ-200 יחידות דיור על ידי עמותות מתנחלים דוגמת "עטרת כוהנים".
- גבע בנימין-אדם – השטח הנושק לפינה הצפון מזרחית של ירושלים, העתיד לחבר בין גוש ההתנחלות מצפון לעיר לבין גבול השיפוט.

לכל אלה יש להוסיף את התוכנית המתייחסת לאזור המכונה E-1, שבין מעלה אדומים לירושלים. על פי תוכנית זו, בשטח 1E - 12 קמ"ר גודלו – יבנו שטחי מגורים (כ-3,500 יחידות דיור – 15,000 תושבים), מלונאות, תעשייה ועוד. משמעותה של תוכנית 1E – אם אכן תצא לפועל – היא ביתור פיזי כמעט מוחלט של הגדה המערבית לשני חלקים (ומשמעות צעד זה היא אי-ההיתכנות של מדינה פלסטינית בעלת רצף טריטוריאלי ממזרח לישראל), תוך כדי איטומה המוחלט של מזרח ירושלים כלפי המרחב הפלסטיני הטבעי שלה.

שתי תוצאות הכרחיות אלה של תוכנית E1 הן העומדות בבסיס התנגדותם העקבית של הממשל האמריקאי ושל ממשלות אירופה השונות לביצועה, והן אף מעידות על החומרה בה רואות מדינות אלה את מדיניותה זו של ממשלת ישראל, מגמותיה ותוצאותיה.

יותר מדאיגה מכך היא העובדה שתוכנית 1E איננה משרתת, בראש ובראשונה, את האינטרס הישראלי עצמו שכן מימושה יטיל צל כבד על הסיכוי להגיע להסדר בר-קיימא באזור, הסדר שאין כמוהו להבטחת שלומם וביטחונם של תושבי מדינת ישראל.

(דו"ח מלא ומפורט בנושא חוק E-1, כולל הפעילות שבוצעה בעניין זה והמצב היום ניתן למצוא באתר עיר עמים – www.ir-amim.org.il).

חוק נכסי נפקדים

חוק נכסי נפקדים הוא הכלי העיקרי שבאמצעותו מנסה ממשלת ישראל להגשים את האמור בסעיף הקודם. ביולי 2004 קיבלה ממשלת ישראל החלטה (חשאית, יש לציין) להפעיל באופן שיטתי את חוק נכסי נפקדים במזרח ירושלים כדי לאפשר העברת נכסים שבעליהם מצאו עצמם מעברה השני של גדר הפרדה למינהל מקרקעי ישראל.

מטבע הדברים תשומת הלב הציבורית – בארץ ובעולם – התמקדה בהיבט של הפגיעה בזכויות האדם הנובעת מצעד זה של ממשלת ישראל – קרי, הנזק שנגרם לפלסטינים בשל אבדן אדמותיהם. אך יש לראות את השימוש בחוק נכסי נפקדים בכל הקשור לעצם תכליתו: חלק מתוכניות "דיפון" הגדר (כגון הבנייה המסיבית בגבעת יעל ובחירבת מזמוריה) אינן יכולות לצאת אל הפועל מבלי ליטול את רכושם של "הנפקדים" המתגוררים בסמוך לאדמותיהם. במובן זה השימוש בחוק נכסי הנפקדים איננו אלא נדבך נוסף במדיניות הממשלה הנוהגת היום בירושלים ובסביבותיה.

(דו"ח מלא ומפורט בנושא חוק נכסי נפקדים, כולל הפעילות שבוצעה בעניין זה והמצב היום ניתן למצוא באתר עיר עמים – www.ir-amim.org.il).

גדר הפרדה בירושלים - גבול אטום

ניתוקם של מאות אלפי תושבי ירושלים המזרחית מסביבתם הטבעית בגדה הוא השינוי הרדיקלי ביותר שהתחולל בעיר מאז שנת 1967. בעוד המראות הויזואליים זוכים למרבית תשומת הלב, השינוי התודעתי שעלול לנבוע מכך יהיה קרוב לוודאי מרחיק לכת. נציגים רשמיים של ממשלת ישראל ועיריית ירושלים מתבטאים לא אחת באומרם שחומת ההפרדה בירושלים תוכיח סופית לפלסטינים בעיר שהם "שייכים" סופית למדינת ישראל, תוך ניתוקם מהמרחב הפלסטיני שמסביב לה.

אכן, ישראל עצמה הודתה לאחרונה (בג"צ האגודה לזכויות האזרח בעניין גדר ההפרדה באזור א-ראם) שהשיקולים שהנחו אותה בקביעת תוואי הגדר באזור זה לא היו רק ביטחוניים אלא גם מדיניים. והנה, בעוד שגם ללא עדות זו ניתן היה עוד קודם לכן לקבוע שתוואי הגדר בירושלים ובסביבותיה נקבע באופן מכריע ע"י שיקולים פוליטיים ודמוגרפיים ולא ע"י שיקולי בטחון אמיתיים, הרי באותה מידה ניתן לקבוע שקיומו של מכשול פיזי אינו עולה בקנה אחד עם מעבר יעיל ומכובד של אנשים, סחורות ושירותים.

באיזו מידה יצומצם הנזק הנוכחי בתחומים אלה ע"י פעולות שעדיין חזון להן מוקדם להעריך; אולם ברור שאחת התוצאות המיידיות של הקמת הגדר בירושלים תהיה הוצאתם אל מחוצה לה של עשרות אלפי אנשים ובצורך לתת שירותים יום-יומיים לכ- 55,000 תושבים (שיתגוררו בתוך ירושלים אך מחוץ לגדר) ועוד עשרות אלפים אחרים (שהיו הן מחוץ לגדר והן מחוץ לירושלים – הגם בירושלים הייתה תמיד מרכז חייהם).

בהקשר זה, החלטת ממשלת ישראל מתאריך 10 ביולי 2005 בעניין זה עצמו – היקף ואופן מתן שירותים לשכונות ירושלים שמעבר לגדר – לא יכולה להיחשב אלא כפיקציה, שכן היא מורכבת מסדרת אמירות שאין כל קשר ביניהן לבין המציאות ולבין הצרכים בשטח.

נסיה אזורית ומיליטריזציה זוחלת במזרח ירושלים

לכל האמור לעיל יש להוסיף מימד נוסף בעל משמעות. מאז תחילת בניית גדר ההפרדה בירושלים יש סימנים הולכים ומתרבים לכך שרשויות המדינה זנחו לחלוטין את השכונות הפלסטיניות במזרח של בירת ישראל: מצד אחד חלה נסיגה ברורה של הנוכחות האזורית במזרח העיר, החל במתן שירותים וכלה בנוכחותם של תושבי מערב העיר במזרח; ומצד שני מתחזקת הנוכחות הצבאית/משטרתית/אכיפתית בחלק זה של העיר. באופן אירוני, ככל

שמזרח העיר "מתרחקת" פיזית מהגדה בשל הקמת הגדר, היא "מתקרבת" למרקם החיים המוכר בשטח "B" של הגדה.

גם משטר התכנון בעיר המזרחית, שתמיד הושתת על שימור המאזן הדמוגרפי ולא על מתן מענה אמיתי לצורכי האוכלוסייה במזרח העיר, הפך בתקופה זו לדיספונקציונלי לחלוטין: לא רק שקבלת היתרי בניה הפכה למשימה כמעט בלתי אפשרית, אלא שמספר הריסות הבתים במזרח העיר גובר והולך: אם בשנות ה-90 הוסרו רשויות המדינה והעיר מדי שנה כ- 20 מבנים בלתי חוקיים, הרי מאז שנת 2000 הולכים המספרים וגדלים משמעותית, ובשנת 2004 לבדה הגיע מספר הבתים שנהרסו ללמעלה מ-150 (!).

(בעניין זה ראה דו"ח "מדיניות הורסת" של הוועד הישראלי נגד הריסת בתים מחודש ספטמבר 2004 וכן נתוני "בצלם" בלינק http://www.btselem.org/english/Planning_and_Building/Statistics.asp).

לכל אלה מתווספים היבטים נוספים: בעיית החינוך המתמשכת במזרח העיר, למשל, הולכת ומחמירה משנה לשנה וזאת ללא כל ניסיון של אמת למצוא פתרונות למצוקה זו: מספר הכיתות החסרות במזרח ירושלים מוערך עתה בכ-1,300 (ויש לציין שמחסור בכיתות לימוד במזרח העיר היה קיים הרבה לפני, וללא קשר להקמת הגדר בירושלים). בעיה זו רק מתעצמת עתה.

בתי החולים הפלסטינים במזרח העיר אף הם מאבדים ממעמדם, ורמתם המקצועית הולכת ויורדת במקביל לירידה הצפויה ברמת התפוסה, דבר הנגרם בשל היעדר היכולת של לקוחות רבים להגיע לבתי חולים אלה מצידה האחר של החומה. עיקר הפגיעה היא, אם כך, באובדן שרותי בריאות לתושבי האזור שאינם ירושלמים. אמנם לכאורה נמצא לכך פתרון זמני בכך שבתי החולים הפלסטינים בירושלים המזרחית, אלה הנמצאים באיום סגירה קרובה, כבר העתיקו חלק משירותיהם אל מחוץ לחומה; אך למעשה לא ניתן לראות בכך אלא שיפור זמני ופגיעה במעמדם של בתי החולים כמוסדות פלסטיניים מרכזיים במזרח העיר.

(בעניין זה ראו דו"ח של "רופאים למען זכויות אדם" מחודש אוגוסט 2005).

ההשלכות המצטברות של תופעות אלו ברורות: במקום שהקמת הגדר תלווה בצעדים נמרצים למזעור נזקיה, רשויות המדינה פועלות באופן המעצים נזקים אלו, ואף מוסיף על ההידרדרות המתמשכת ברמת השירותים האזרחיים והרווחה במזרח של העיר.

עמדת עיר עמים

עיר עמים משוכנעת שלא יתכן הסדר מדיני בין ישראל לבין הפלסטינים אשר לא יכלול פתרון המקובל על הצדדים בסוגיית ירושלים וסביבותיה וחלוקתה של העיר – לפחות זו הפוליטית – בין שתי הקהילות החולקות בה.

הניסיון לשייך (לנכס) את ירושלים וסביבתה באופן בלעדי לישראל לא יוכל להביא אלא לערעור יציבותה השברירית של העיר ולהגברת החיכוך בין שתי האוכלוסיות בירושלים, תוך פגיעה משמעותית בסיכויים לנהל משא ומתן על ירושלים כאחת הנקודות הקריטיות בכל הסדר עתידי בין הישראלים לפלסטינים.

ברור, שלא רק הפלסטינים לא ישלימו עם מצב זה ויאבקו בו, אלא זאת יעשו בדרכים שונות גם המובהקים בין יידי ישראל.

מדינה פלסטינית בת קיימא לצידה של ישראל תחייב רצף גיאוגרפי אמיתי וזיקה פוליטית וגיאוגרפית למזרח ירושלים. בהיעדר תנאים אלה, כמפורט בנייר עמדה זה, עלולה להיות חלופה מדינית אחת בלבד: המדינה הדו-לאומית. מדינה דו-לאומית כזו עלולה להוות את קיצה של ישראל כמדינה הלאום של העם היהודי. מתוך חשש מאפשרות זו פועלת עיר עמים למנוע את מדיניות הממשלה כמתואר לעיל.

בעוד ההתנתקות מעזה יכולה לסמן את חידושו של התהליך המדיני בין ישראל לבין הפלסטינים, הרי המתרחש בירושלים מהווה ניסיון לתכתיב חד-צדדי שמטרתו היא סיכול חידושו של הליך זה, וכפועל יוצא מכך סיכולו של כל הסדר מדיני עתידי. עיר עמים סבורה שכשם שההתנתקות מעזה הייתה בתחילתה חד-צדדית ואח"כ הפכה למעשה למתואמת, אף בירושלים יש להגיע להסדר שיהיה מתואם ויאופיין בהסכמות בין שני הצדדים.

על עיר עמים

עיר עמים היא עמותה ישראלית בלתי-מפלגתית העוסקת במורכבות החיים בירושלים בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ובעתידה הפוליטי של העיר. עיר עמים פועלת במגמה שירושלים תהיה עיר תקינה ושוויונית, תוך קידום התנאים לעתיד פוליטי יציב יותר בירושלים.

בשל מעמדה הסמלי והממשי של ירושלים כעירם של שני עמים ושלוש דתות, ומקומה הקובע בהשגת הסדר מדיני, מעמידה עיר עמים בראש מעייניה את ירושלים כעיר יציבה בה חולקים שני העמים, הישראלי והפלסטיני, עיר הדואגת לרווחתם ולכבודם של כל תושביה על קודשיהם ונכסיהם ההסטוריים והתרבותיים.

הידע והמומחיות של עיר עמים בכל הקשור לתנאים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים בירושלים זמין לארגונים ופרטים כאחד, ביניהם רשויות המדינה והעוסקים בניהולה של העיר, וכן לאלה הלוקחים חלק בדיפלומטיה שמאחורי הקלעים והפועלים למציאת הסדרים פוליטיים עתידיים לגבי ירושלים.

לעיר עמים יחסי עבודה מתמשכים עם הקהילה הפלסטינית בירושלים; כן יש לעמותה קשרים שוטפים עם גורמים בכירים בקהילה הבינלאומית הפועלים למען העיר ועתידה.

עיר עמים פועלת במגוון של דרכים המשלימות זו את זו:

- איסוף וניתוח של נתונים ומידע בנוגע להתפתחויות שוטפות בירושלים והפצתם לקהלי יעד בארץ ובעולם.
- פעילות משפטית שנועדה לעכב ולמנוע צעדים חד צדדיים הפוגעים במרקם החיים בעיר ובאפשרות להגיע להסדר מוסכם לגבי עתיד העיר.
- פעילות ציבורית ותקשורתית שנועדה ליצור מודעות למתרחש בירושלים ולחשיבותה המקומית, האזורית והעולמית. פעילות זו כוללת בין היתר סיורים לימודיים במזרח ירושלים, סמינרים וארועים, הכשרות מקצועיות ועוד.
- פעילות מול גורמי ממשל וגופים מקצועיים אחרים בארץ ובעולם, במטרה להשפיע על מדיניות בנושא ירושלים.
- פעילות לחיזוק החברה האזרחית במזרח העיר תוך עבודה משותפת עם פעילים בשכונות ועם ארגונים לקידום סוגיות אזרחיות.